յին գործերը, շնորհով նրանց ղեկավարող հայ ինտելիգենցիայի.... Հեռուից այդ բոլոր գործերը և հիմնարկութիւնները գեղեցիկ, փայլուն, օգտակար են երևում, բայց մօտեցէ՛ք նրանց,—և այն ժամանակ կերևայ այդ հիմնարկութիւնների տգեղութիւնը, նրանց դատարկութիւնը, նրանց վերին աստիճանի անձոռնի լինելը, ոչ թէ ընդհանրութեան, բայց այս կամ այն ողորմելի անձնաւորութեան մասնաւոր, կեղտոտ շահերին ծառայելը։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԻԳԴԻՐԻՑ

—

18 յուլիսի

Հայի քաջութիւնը իր համարեա եղբօրը վնասելու մէջն է։ Այս գժոխային ախտը այնպէս արմատացած է հայի սրտումը, որի արմատախիլ անելը գրեթէ անհնարին է։ Ահա մի քանի օրինակներ։

Երևանի մի վաճառական հազար րուբլի արժողութեամբ ապրանք էր բերում Հին-Բայազեթի կողմերից. նոյն իսկ բայազեդցի Պ. անուն մի հայի թելադրութեամբ, քրդերը ապրանք բերող կարաւանի առաջը կտրելով, միայն յիշեալ երևանցու ապրանքը վերառած՝ տարած էին։ Եւ գող քուրդը մի քանի օրից յետոյ Իգդիր պատահելով, ապրանքատէրը կամենում է գողին կալանաւորել տալ. այդ միջոցին դարձեալ նոյն բայազէդցի Պ. անուն անձը գլխերով ձայն տալով, գող քրդին փախցնելու փորձ է փորձում, բարեբախտաբար այդ օգնութիւնը ուշ համնելով, գողը բռնվեց և այժմ բանտումն է։ Երբ հարցնում են Պ-ին նրա ամարդի արարմունքի համար, նա առանց չառագունելու ասում է հորովհետև չահ ունեմ։ Կան այսպիսի ամօթալի գործողութիւնք այստեղի հայերի մէջ, որոնց մի առ մի նկարագրելը չատ երկար կը լինէր։ Մի այլ օրինակ. մեր հասարակութիւնը բարեսրտութեամբ կամեցաւ մէկին իրաւունք տալ իր առուակի վրա ջրաղաց չինելու. այժմ ջրաղաց չինողը փախչնակ երախտիք ճանաչելու, աշխատում է նոյն հասարակութեան հողերին և կալուածքներին տիրապետել։ Այս վերջին երախտամոռ իգդիրցի, վանայ սովեալներին հազար րուբլի խոստացող և չը տուող, մի հարուստ հայ հոգևորական է։ Մի պօլիցիական (թէև իրաւունքի հակառակ է) պատուիրում է մի գիւղի տանուտէրին իր ձիու համար խոտ, դարման, գարի և իրան համար հաւ, ձու, իւղ և այլ ուտելիքներ բերել բոլորովին ձրի։ Երբ տանուտէրը մի փոքր ուչացնում է, պօլիցիականը նրան լաւ ծեծում է և թրով թեքը վիրաւորում է։ Այս բռնաւորն էլ մեր ամենից յայտնի մի հայ ծառայող է։

Մ.

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

10 յուլիսի

Գանձակում թանգութեան առաջը առնելու նպատակաւ անցեալ տարվանից կազմվեց ցորենի կօմիտետ, հասարակութիւնից ընտրվեցան անդամներ, գանձապահներ, դրանց յանձնեցին, բացի քաղաքային մօտ 10,000 րուբլուց, նոյնպէս և հասարակութիւնից չատերը առանց տոկոսի տուին 50—100 րուբլի, որ գործադրվի ցորենի առևտուրի մէջ, և թանգութիւնը վերջանալուց յետոյ իւրաքանչիւրը ստանայ իւր տուած գումարը. որքան լսում ենք այդ վերջին գումարն էլ հասնում է մօտ 10000 րուբլու։ Ուրեմն մեր քաղաքի ցորենի կօմիտետը իր ձեռքում ունեցել է իբր դրամագլուխ մօտ 20000 րուբլի։ Թէև կօմիտետի գործունէութեան չրջանում չատ չար ու բարի անցաւ, բայց ամենը իր բովանդակութեամբ մթին հանելուկ մնաց մեր հասարակութեան համար։ Երբեմն լրագրով հրատարակվեց, որ կօմիտետի անդամներից ոմանք 'ի չարն են գործ դնում հասարակութեան հաւատարմութիւնը, երբեմն, թէ հատաքսակ ազաները աւելի իրենց քսակի օգտին են ծառայում, քան հասարակութեան, և ուրիշ չատ բաներ։ Իսկ մեր կօմիտետի պատուելի անդամները ուչադրութեան չարժացնելով, և հետևելով հնագարեան առածին «չունը կը հաչի, կարաւանը կանցնի» ասելով, չարունակում էին իրենց գործերը։ Բայց հասարակութեան մի մասը սպասում էր ամենը ստուգել, կօմիտետի հաշիւները տեսնելուց յետոյ. ահա մօտ երկու ամիս է, որ կօմիտետը դադարեցրել է իր առևտուրը։

Գանձակում այժմ հացի առատութիւն է, իսկ փողի պակասութիւն. վաճառականութիւնը բոլորովին ընկած է, փողի տոկոսը անհամեմատ բարձրացած է։ Ցորենի առևտուրի մասին կօմիտետին փող տուող պարոնները ցանկանում են յետ ստանալ իրենց փողերը, բայց տուող չը կայ, որովհետև մինչև հիմայ դեռ ևս կօմիտետը իր հաշիւները չէ վերջացրել։ Լսվում է, որ ցորենի ամբարի վերակացուները դեռ ևս իրենց հաշիւները չեն ներկայացրել կօմիտետին, որոնց վրա կան բաւականաչափ գումարներ։ Ո՞ւր են այն ճշմարտախօս նամակագիրները, որոնք կարկտի պէս քար ու երկաթ էին թափում խեղճ վաճառականների գլխին, որ նրանք իրենց քսակների բերանը չատ ամուր փակած են, որ նրանք չեն կամենում օգնել աղքատներին, ինչի այժմ լաւ են և չեն խօսում։ Ինչով են մեղաւոր այդ նուիրատու պարոնները, որոնց գումարները մնում են կօմիտետի մօտ դատարկ պատճառներով, որպէս թէ դեռ հաշիւները չեն վերջացրել. և ինչի կը վերջացնեն, քանի որ ձեռնտու է ամբարի վերակացուներին, ջուրը պղտոր պահելով, իրենց մօտի գումարը գործադրել իրենց անձնական առևտուրի մէջ. հասարակութիւնը չափազանց վրդովված է։ Ես համեստութեան կանոնից չը չեղուելով, այս անգամ չը կամեցայ կօմիտետի անդամների անունները յիշել, յուսալով, որ նոքա չուտով կը վերջացնեն կօմիտետի վերաբերեալ հաշիւները և բաւականութիւն կը տան հասարակութեան հետաքրքրութեանը, իրանց հաշիւները հրատարակելով լրագրի միջոցով, իսկ հակառակ դէպքում, կը պարզվի իւրաքանչիւրի գործունէութիւնը...

Ասում են, քաղաքիս սուրբ Յովհաննէս եկեղեցու երեցփոխանը նոյն եկեղեցուն կից պարտիզի գերեզմանաքարերը վաճառել է. ցանկալի էր իմանալ, ինչ անհրաժեշտ կարևորութեան համար է վաճառել։

«Փսակ» չաբաթաթերթի ֆելիետօնները այստեղ ոչ թէ բաւականութեամբ են կարդում, այլ ընդհակառակը այդ թերթը չատերին ծառայում է իրեղէններ փաթաթելու համար։

Գանձակում խմելու ջուր բերելու հարցը անվերջանալի երկարեց, իմ կարծիքով չի վերջանայ քանի որ բերելու ջրերի թւումը կայ և մի պարոնի Գալմալարի ջուրը։

Ա. Հ.

ՆԱՄԱԿ ԿԱՐՍԻՑ

—

30 մայիսի

Մենք՝ Ս. Շուշանիկեան օրիորդաց դպրոցի աշակերտուհիքս չը կամենալով անտարբեր մնալ դէպի Վասպուրականի սովատանջ մեր եղբայրների և քոյրերների թշուառ վիճակը, ուստի հաւաքեցինք մի փոքրիկ գումար, որը ահա նուիրատուների անձանց ցուցակի հետ միասին ուղարկում ենք ձեզ, խնդրելով հասցնել նրանց, և եթէ կարելի է տպագրել նուիրատուների անունները և ազգանունները ձեր պատուական թերթի էջերում.—

Օր. Եսթեր Ասանեթեանց 1 ր., օր. Ելիս Մխչեանց մի ոսկի 2 ր. 50 կ., օր. Եսթեր Չմչկեանց 1 ր., օր. Մագդաղինէ Ապաջեանց 1 ր., օր. Հայկանուշ Ենրամջեանց 1 ր., օր. Հերիքնազ Քարտաչեանց 1 ր., օր., Գայիանէ Շախեանց 1 ր., օր. Կատարինէ Չալթիկեանց 1 ր., օր. Լուսինդակ Ստամբօլցեանց 1 ր., օր. Աննա Պարունակեանց 25 կ., օր. Երանուհի Մատինեանց 50 կ., օր. Զարուհի Օհանջանեաց 50 կ., օր. Նունվարտ Շահպազեանց 50 կ., օր. Հռիփսիմէ Տէր-Մելքսեդեկեանց 40 կ., օր. Մագդաղինէ Նահապետեանց 40 կ., օր. Արաքսի Յակովջանեանց 40 կ., օր. Սոֆիա Մատղաչեանց 30 կ., օր. Սոֆիա Միրզայեանց 30 կ.. օր. Մաքրուհի Զարգչեանց 20 կ., օր. Կալիփսէ Օքսուզեանց 20 կ., օր. Հայկանուշ Խամիրեանց 20 կ., օր. Փեփրոնիա Միսակեանց 15 կ., գումարը 14 ր. 75 կոպէկ։

Օրիորդ Եսթեր Ասանեթեանց

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ

—

Մայիսի 26

Ուղարկում եմ, այս նամակիս ծոցումը ծրարած, ձեր յարգելի անուան վրա հինգ արծաթոյ րուբլիների արժողութեամբ թղթադրամ (5 ր. արծ.) նուիրած մի անյայտ պարոնից, յօգուտ հայ ազգի սովածների Վան քաղաքի, խոնարհաբար խնդրելով, խմբագրատան մէջ ժողոված գումարների հետ միասին, այս նպատակի համար, ուղարկել և այս աննչան նուէրը ըստ պատկանելոյն։

Մելքիսեդեկ քահ. Քալանթարեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Երէկ, յուլիսի 28-ին երեքչաբթի օր, «Մշակի» համարը չը հրատարակեցինք, որովհետև երկուչաբթի օրը Վարդավառի տօնն էր։

—

Լսում ենք որ հանգուցեալ Գաբրիէլ արքեպիսկոպոս Այվազովսկու բոլոր թղթերը, նամակները և ձեռագիր հեղինակութիւնները հոգևոր իշխանութեան հրամանով տարվեցան Էջմիածին, և այնտեղ այրվեցան, որպէս վ տ ա ն գ ա ւ ո ր գրուածներ։ Թղթերի մէջ, ասում են, կային կրիտիկական յօդուածներ հայոց այժմեան հոգևորականութեան և Էջմիածնի գործունէութեան մասին։

—

«Русск. Вѣд.» լրագրին գրում են Րիազան նահանգի ՄԻԽԱՅԼՈՎ քաղաքից, որ ժողովրդական լուսաւորութեան նախկին մինիստր կոմս Տօլստոյ որպէս այդ քաղաքի խոչոր կալուածատէր, ցանկացել է մասնակցել հասարակական գործերին և քուէարկել է տուել իրան գաւառական Զ է մ ս տ վ օ յ ի ձայնաւոր ընտրվելու համար։ Բայց 46 ընտրողական ձայներից կոմսը ստացել է միայն 3 սպիտակ և 43 սև քուէ։

նայելով իրանց ֆիզիքական պայմաններին, իսկապէս այնպէս նման են մէկ մէկու, որ այն փորձառութիւնների մէջ—ուր պատահել է, կարելի է ատ վաղ ժամանակ, կողմնակի ու բոլորովին մեզ անծանօթ անձը—մենք ճանաչում ենք ու գտնում այն, ինչ որ մենք ինքներս ենք փորձել կամ փորձում ենք այժմ չատ թէ քիչ. և տեսնելով թէ ինչպէս են վերջացել այդ փորձառութիւնները, ինչպէս են լրացել մեզ անյեաս սպառնացող վըտանգները և մեզնից հեռացել ըստ երևոյթին անընկճելի դժուարութիւնները, թէ ինչպէս ըստ երևոյթին անյաջող հանգամանքները բարի վախճան են ունեցել, իսկ ըստ երևոյթին անյաջող հանգամանքները—ցաւալի վախճան—չենք կարող մենք այդ մասին հոգալ և ծանր կիրպով մտածել։ Մեր մէջ կատարվող աննկատելի երևոյթները կարծես թէ կենդանութիւն են ստանում. ասպարէզ են դուրս գալիս մեր այն թաք կացած ույժերը, որոնք ուղղութիւն են տալիս մեր կեանքին, միտքը զուարթանում է ու պարզվում, հոգին քաջալերվում է և սիրտանում։ Չը կայ մարդկային կեանք, որքան լինէր նա միակերպ և աղքատ, որքան մութ և աննչան, որ խըրատ չը լինէր մեզ և համոզմամբ չը հաստատէր այդ ճշմարտութիւնը։ Չը կան և ապա ուրեմն կենսագրութիւններ, յիչատակարաններ կամ յիշողութիւններ, որ հետաքրքիր չը լինեն մեզ համար։ Այդ հետաքրքրութիւնը 'ի հարկէ աւելի է կրկնապատկվում, եթէ գործողութիւնը կատարվում է պատմական բեմի վրա, մարդուս երևակայութիւնը յափշտակող հանգամանքների մէջ. եթէ մասնաւոր յիշողութիւնների մէջ մտնում են այնպիսի դէպքեր, որոնք յայտնի են ամբողջ երկրին և բացի այն անձանց նկարագրութիւններից, որոնք յայտնի դեր են խաղում հասարակական և պետական կեանքի մէջ, մտնում են և զանազան ռոմանական անցքեր, հերոսական յաղթութիւնների վերաբերութեամբ այլ և այլ պատմութիւններ, անմիտ յարձակմունքների մանրամասն նկարագրութիւններ։ Այդ ամենից յետոյ ամեն մարդ կը հասկանայ թէ մամուլը ինչ ուրախութեամբ պիտի շնորհաւորէ ամեն մի չարադրութեան, որ կարող է որքան և իցէ որոշ գաղափար տալ տեղական ազգերի կեանքի մասին և որ մասնաւորապէս դա վերաբերում է և Զիսսերմանի չարադրութեանը։

Լ. Ա. Զիսսերմանը 25 տարի ծառայելով քաղաքական և զինուորական պաշտօնների մէջ Կովկասում—այդ ճոխ և ընդարձակ երկրում—անցեալ տարի հրատարակեց իր յ ի շ ո ղ ո ւ թ ի ւ ն ն ե ր ը առանձին գրքով. երկու հատորից բաղկացած (865 եր.) հետևեալ վերնագրով «Двадцать пять лѣтъ на Кавказѣ; Петерб. типогр. Суворина 1879 г.—»։ Շնորհիւ իր բնական երևելի ընդունակութեանը ու տաղանդին, չնորհիւ իր եռանդուն աշխատասիրութեանը, որ միջոց է տուել նրան ուսումնասիրել տեղական վրաց ու թուրքաց լեզուները և մի և նոյն ժամանակ օգուտ քաղել տեղական ծերունիների իր հետ ունեցած յարաբերութիւններից—հեղինակը այնպէս է ուսումնասիրել Կովկասը և նրա բնակիչները, որ այդ հազիւ թէ յաջողվել է ռուսներից չատերին։ Նաև չնորհիւ իր պաշտօնական դրութեանը և Կովկասի երևելի ներկայացուցիչների հետ իր ունեցած յարաբերութեանը—պ. Զիսսերմանը չատ հեշտ կերպով կարողացաւ ծանօթանալ կեանքի երևոյթների ու նրա պայմանների հետ, որոնք անհետացել էին հասարակական ուշադրութիւնից։ Նրա գիրքը, բացի իր սովորական հետաքրքիր լինելուց, որ յատուկ է առհասարակ ամեն մի յիշատակարանի, ունի և այն առանձին արժանաւորութիւնը, որ ծանօթացնում է մեզ կովկասեան լեռների մէջ բնակվող մի քանի ազգերի վիճակի ու բնաւորութեան հետ. նկարագրում է նոյնպէս քաղաքական ատեաննաւորների վիճակը ու դրութիւնը և 40—50-դ տարիների ընթացքում պատահած պատերազմները ու դրանց հետևանքը. նկարագրում է մի քանի ռուս ու տեղական յայտնի գործողների բնաւորութիւնները, որոնց անունների հետ սերտ կապված է Կովկասի ընկճումը և նրա մէջ ռուսաց իշխանութեան տիրապետումն—մի խօսքով նկարագրում է Կովկասի քաղաքական կեանքը անցեալում և զանազան ազգերի վիճակը ու դրութիւնը—և այդ ամենը, կարծես, առանց կողմնապահութեան և առանց չինծու զարդարանքի։ Ափսոս 'ի հարկէ, որ պատմութիւնը կանգ է առել 1856 թ. վրա, որից սկսվում է Բարեատինսկու յիշատակելի ժամանակաշրջանը և որը վերջ դրաւ լեռնականների հետ ունեցած մօտ 50 տարվայ պատերազմին. բայց յայտնի պատճառներով հեղինակը դեռ չէ վճռել խօսելու ներկայիս վերաբերմամբ։ Այժմ կարդում Զիսսերմանը սկսում է իր գրքի երրորդ հատորը, որի մէջ պէտք է մտնեն իր վերջին տասն տարվայ (1856—1866) Կովկասի ծառայութեան գործերը։ Գրքի այն մասը, որ նուիրած է ազգերի ուսումնասիրութեանը, մեր կարծիքով, ամենահետաքրքիր մասն կարելի է համարել։ Կարելի է աւելցնել և այս, որ գրքի արտաքին ձևը, լեզուի պարզութիւնը և հարթութիւնը, նոյնպէս և լեզուի գեղարուեստական կողմը—այդ ամենը հեղինակի օգտին են խօսում։

Ծանօթանանք համառօտ կերպով գրքի բովանդակութեան հետ։ 'Ի բնէ ընդունակ, մարդասէր, երևակայութիւնը վառվռուն—17 տարեկան դեռ բահաս երիտասարդը ուսումնասիրելով Մ ա ր լ ի ն ս կ ի ն—ձգտում է հարաւ, յուսալով այստեղ—բնութեան հրաշալի պատկերների և պատերազմական կեանքի մէջ բաւականացնել իր աշխոյժ բնաւորութեանը, նոյնպէս և հայթայթել իր համար փայլուն և երջանիկ ապագայ։ Նա զուրկ չէ զննողական ընդունակութիւնից, բայց մի և նոյն ժամանակ բազմատեսակ առարկաները նրա վրա կարծես միակերպ տպաւորութիւն են ունենում, որ և մասամբ կարելի է բացատրել նրա ուսման թերութեամբը։ Երիտասարդ հասակում նրա մէջ, ինչպէս և կարելի է սպասել, սաստիկ զգացման ցանկութիւնը յաղթող է հանդիսանում բոլոր միւս կողմնակի ցանկութիւնների առաջ. բայց յետոյ կեանքի պ ր օ զ ա ն հանդէս է դուրս գալիս, նա իր գործը գործում է և կամաց—կամաց նրա ազնիւ և բարոյական ձգտումները փոխարինվում են նիւթական ձգտումներով միայն, խնդիրները փոքրանում են ու սահմանափակվում և չտաբս—կապիտանի կամ Աննա—երրորդ աստիճանի նշանը վճռում է ու պարզում բոլոր հարցերը. թէև ուսումնասիրութեան ձգտումը հեղինակը ըստ երևոյթին անարատ պահպանում է իր մէջ։ Թէ այսպէս և թէ այնպէս հեղինակի ներքին—հոգեկան կեանքը իր բոլոր անվճիռ տարակուսանքներով պարզ կերպով ցոլանում են նրա «յիշողութիւններում» մէջ. ուստի և առաջին հատորը—որտեղ Զիսսերմանը նկարագրում է իր մանկութիւնը, իր գործունէութիւնը աւելի լայն և բազմակողմանի քաղաքական ասպարիզում և այդ միջոցում Թիֆլիս քաղաքական կեանքի կենտրոնից մօտ լինելը—չէ կարող չը լինել մեզ ամենիս համար հետաքրքրական, քան թէ երկրորդ հատորը, որտեղ գլխաւորապէս հետաքրքրութիւնը կայացնում է չտաբս—կապիտանների կեանքի և միակերպ յարձակմունքների մէջ լեռնական ազգերի հետ—մի խօսքով այնպիսի դէպքերի և երևոյթների մէջ, որտեղ պարզ կերպով ցոլանում են միմիայն նեղ և անձնական խնդիրներ։

(Կը չարունակվի)